Вступне слово Уповноваженого
Верховної Ради України з прав людини
Дмитра Лубінця

2023 рік став ще одним роком випробувань на міцність не лише механізмів захисту прав людини в Україні. Великі виклики постали перед системою міжнародної безпеки і збереженням солідарності в діях країн, що протистоять диктатурам і агресорам.

Російське вторгнення в Україну 2022 року стало відвертим запереченням Кремлем світового порядку, заснованого на зрозумілих правилах і цінностях поваги до людської гідності. Утім, Росія без жодних вагань і сентиментів розгорнула брутальну та несправедливу війну в Європі. Вона відверто хизується безкарністю через попирання правил, за якими жив світ майже 80 років. Від самого початку агресії проти України ціллю російських ракет були не військові об'єкти, а люди: ті, які обрали свободу, свою державу і свою мову. Дії РФ 2023 року не залишають сумніву, що завдавання болю, вбивства та катування тих, хто не може чинити збройний спротив, руйнування житла і життя мирних мешканців України – ось справжня ціль РФ.

Ми маємо визнати: система міжнародної безпеки, як і норми міжнародного гуманітарного і кримінального права, перестали діяти так, як мали б. Світова безпека може триматися на правилах лише в разі, коли цих правил дотримуються. І сьогодні Україна не лише перебуває у війні та обороняє країни Євросоюзу від війни на їхній території, а й є «полігоном» для напрацювання нових правил стримування агресора, які могли б припинити геноцидні наміри і масові порушення прав людини, а також унеможливили такі випадки надалі в будь-якій частині світу.

Тортури, сексуальне насильство стосовно жінок, чоловіків і дітей, позасудові страти, насильницькі зникнення, депортації та примусові переміщення стали реаліями життя людей, які залишилися на територіях, окупованих РФ, без жодної змоги бути захищеними міжнародним правом.

Застосування міжнародного права під час російсько-української війни виявило нагальні питання, що мають бути вирішені для ефективного запобігання виникненню та поширенню збройних конфліктів у майбутньому:

- визнання статусу держави-агресора та застосування механізмів стримування та притягнення до відповідальності;
- визначення механізмів безпечного повернення цивільних громадян з окупованої території та з території країни-агресора;
- запровадження дієвої заборони засуджувати комбатантів за участь у воєнних діях і впровадження санкцій за порушення;
- встановлення відповідальності сторін збройного конфлікту за порушення Женевських конвенцій, які не є воєнними злочинами, наприклад, перешкоджання гуманітарному доступу та доступу до місць утримання військовополонених, позбавлення повноцінного харчування, сну та медичного забезпечення, що призводять до погіршення здоров'я і загибелі людей, та ін.;
- повноцінна реалізація спеціального мандату Міжнародного Комітету Червоного

Phoca PDF

Хреста (МКЧХ) й інших гуманітарних установ та обов'язкового функціонування інституту країни-покровительки.

Рушієм змін до міжнародного гуманітарного законодавства можуть бути тематичні й ситуаційні резолюції та рішення міжнародних інституцій, зокрема ООН, ПАРЄ, ОБСЄ та ін., а також правозахисних і гуманітарних організацій. Перетворення мають конкретизувати наявні та напрацювати відповідні сучасним загрозам механізми захисту жертв збройних конфліктів.

Реформа Ради Безпеки ООН не є простим політичним гаслом, а потребою діяти негайно для безпеки не лише Європи, а й світу. Російська Федерація продовжує використовувати майданчик ООН для поширення пропаганди та виправдання війни.

Як Уповноважений Верховної Ради України з прав людини 2023 року я здійснив кілька сотень міжнародних зустрічей, спілкувався з політиками і лідерами думок, журналістами та експертами різних країн, всюди наголошуючи на тому, що саме військова підтримка України наразі надає найбільший захист правам людини там, де органи державної влади безсилі через відсутність доступу до територій або можливості змінити траєкторію польоту ракет.

Українська Формула миру пропонує 10 конкретних пунктів, реалізація яких могла б гарантувати не лише безпеку для українців, а й забезпечення сталого миру. У 2023 році ми переконували Україну в тому, що час миру скінчився і без перегляду ефективності власних інструментів забезпечення безпеки ми приречені продовжувати воювати з безпринципним ворогом.

Однак паралельно з постійною комунікацією на міжнародній арені маємо працювати з впливом і наслідками збройної агресії проти України всередині нашої країни – і на національному, і на регіональному рівнях.

У 2023 році російська армія продовжувала окупацію півдня та сходу України, обстріли цивільних об'єктів тривають на всій території України. На окремих територіях Луганської та Донецької областей, Автономної Республіки Крим і Севастополя окупація триває 10 років, частини Херсонської, Донецької та Запорізької областей потрапили під російський контроль після початку повномасштабного вторгнення 2022 року.

Водночас Україна 2023 року – країна, що продовжує шлях інтеграції до Європейського Союзу в статусі кандидата, відкривши перемовини наприкінці 2022 року. Український парламент та уряд впроваджують реформи у різних секторах. Триває судова реформа та реформа антикорупційних органів, які сприятимуть дотриманню принципів верховенства права та справедливості для всіх громадян. На шляху до ЄС позитивно відмічається також медіареформа та впровадження рекомендацій Венеційської комісії щодо законодавства у сфері забезпечення прав національних меншин (спільнот).

Водночас у 2023 році в Україні продовжує діяти режим воєнного стану[1], що має наслідком обмеження деяких прав і свобод. Утім, подальше існування таких обмежень має періодично проходити трискладовий тест: вони мають бути передбачені законом, потрібними для цілей національної безпеки, забезпечення територіальної цілісності, громадського порядку і запобігання правопорушенням, та ін., а також мають бути необхідними в демократичному

Phoca PDF

суспільстві.

Однак відсутність доступу представників української влади до тимчасово окупованих територій (ТОТ) унеможливлює вжиття ефективних заходів для захисту прав людини на цих територіях. Доступ неможливий також і для міжнародних організацій для здійснення моніторингу ситуації, тому дані, використані в цій доповіді, часто не ілюструють повної картини, а лише описують ті випадки і проблеми, про які стало відомо зі звернень або ініціативно. Міжнародні та національні неурядові організації також обмежені в гуманітарному доступі в порушення норм міжнародного гуманітарного права, незважаючи на мандат.

РФ повністю обмежила для української сторони будь-який контакт з жителями ТОТ. У 2023 році не існувало жодного «гуманітарного коридору» або іншого пункту пропуску, через який громадяни могли б покинути захоплені території України. Навіть більше, РФ свідомо обмежує можливості виїзду окремим категоріям громадян з окупованих територій, знищуючи документи, що посвідчують їхню особу, та запроваджуючи широку практику насильницьких зникнень і позбавлення волі цивільних.

РФ у 2023 році продовжила політику інтеграції окупованих територій до російського правового, освітнього та культурного просторів. Держава-агресор запровадила на захоплених територіях масові репресії стосовно цивільних громадян, які не згодні з окупацією, або тих, кого випадково призначають на роль «шпигунів» і «ворогів народу». На ТОТ знищують будь-які зовнішні ознаки належності територій до України: спалюють книжки, руйнують пам'ятки архітектури та об'єкти культурної спадщини, здійснюють насильницьку паспортизацію місцевих жителів, депортацію або примусове переміщення дітей та інших цивільних громадян, для створення атмосфери страху використовують тактику насильницьких зникнень, позасудового переслідування мирних громадян і використання тортур щодо затриманих. На всіх ТОТ спостерігається процес русифікації та мілітаризації освіти та культури, яка пронизана не лише пропагандою, а й викривленням історії та запереченням існування Української держави як такої.

Несправедлива та неспровокована війна, розв'язана РФ, є викликом не лише для життя людини, а й у недалекому майбутньому може призвести до суттєвого погіршення екологічної ситуації в Європі та всьому Чорноморському регіоні, під ризиком неконтрольованого ядерного забруднення перебуває весь світ.

Україна вже зараз є найбільш забрудненою країною мінами в світі[2], і це забруднення щодня відбувається через бойові дії. Водночас влада докладає зусилля до розмінування визволених територій. Запущено державну програму з очищення території України від вибухонебезпечних предметів і мінного забруднення «Розмінуємо Україну» (Demine Ukraine)[3].

6 червня 2023 року РФ здійснила підрив дамби Каховської ГЕС, прямі збитки від якого становлять щонайменше 2 млрд дол. США. Ідеться про втрати житлово-комунального сектору, енергетики, сільського господарства, транспорту, екології, промисловості[4]. Це черговий воєнний злочин Росії, наслідки вчинення якого для довкілля непоправні.

Phoca PDF

РФ продовжує загрожувати ядерним тероризмом, перебуваючи на території Запорізької атомної електростанції (ЗАЕС) – найбільшої атомної станції Європи, розміщуючи там військову техніку, зброю та військовослужбовців. Очільник МАГАТЕ Рафаель Гроссі в офіційному релізі зазначив, що ситуація на території ЗАЕС залишається нестабільною, шість із семи основних принципів ядерної безпеки, які він окреслив на початку конфлікту, скомпрометовані російською військовою присутністю повністю або частково[5].

Через активні бойові дії Україна 2023 року вдавалася до обов'язкової евакуації населення з територій, прилеглих до лінії фронту. Уряд оголошував обов'язкову евакуацію для родин з дітьми, проте не всі дії були скоординовані та однаково ефективні після евакуації для реінтеграції переселенців у нові громади.

Від перших днів 2023 року Україна потерпала від масованих ракетних атак на цивільну енергетичну інфраструктуру України, які почалися ще у жовтні 2022 року. Проте країна перетворилася на потужний пункт незламності, що складався з великої мережі осередків[6], де можна було отримати доступ до базових послуг – наявність тепла, води та електроенергії на короткий проміжок часу.

Масовані цілеспрямовані атаки на цивільну критичну інфраструктуру тривали щонайменше до березня 2023 року. Мирне населення України потерпало від відсутності доступу до електроенергії, теплопостачання та води, що найбільш критично відчувалося взимку, а найкритичніше для дітей і самотніх літніх людей. Через так звані «блекаути» громадяни не мали безперебійного доступу до окремих видів громадського транспорту, медичних, адміністративних і соціальних послуг та ін. Масовані атаки також спричинили суттєве обмеження доступу до освіти.

Навчальні заклади на початку року працювали здебільшого в режимі онлайн, а через перебої з електропостачанням і відсутність постійного доступу до інтернету діти в окремих районах і регіонах України не мали доступу до освіти взагалі. Україна ініціювала велику програму розвитку мережі бомбосховищ у навчальних закладах для забезпечення доступу до освіти. Однак донині спроможності навчальних закладів надати безпечний освітній простір для дітей є недостатній.

На момент підготовки цієї Щорічної доповіді вже відомо, що атаки збройних сил Російської Федерації на енергооб'єкти стали причиною видачі ордерів на арешт Міжнародного кримінального суду для російських військовослужбовців[7]. Це стало можливим завдяки зусиллям українських органів влади, які не тільки ліквідовували наслідки ракетних обстрілів, а й збирали докази воєнних злочинів.

Ми маємо бути згуртованими всередині держави та сильними в подальшій боротьбі, щоб захистити права людини в Україні та здобути перемогу. Нам багато чого ще треба зробити. Нам багато треба встигнути. У нас завдань більше, аніж часу. А це означає, що ми не можемо собі дозволити цей час втрачати.

Я пишаюся кожним і кожною, хто нині боронить Україну і хто віддав за неї життя. Я пишаюся кожною українською родиною, кожною українською дитиною, яка в умовах війни продовжує показувати стійкість і витривалість – працює, вчиться, грає та підтримує. Українці

Phoca PDF

демонструють приклад сміливості для всього світу, і ми повинні скористатися цим прикладом, щоб посилити український голос на міжнародному рівні.

Мирні громадяни не повинні бути мішенями. Цю боротьбу за права людини повинні виграти ми.

[1] Указ Президента України «Про продовження строку дії воєнного стану в Україні»: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/734/2023#n2.

[2] MAG. Ukraine. 20.02.2024 https://www.maginternational.org/what-we-do/where-we-work/ukraine/.

[3] Урядовий портал. Гуманітарне розмінування територій – це нульовий етап економічного відновлення країни https://www.kmu.gov.ua/news/humanitarne-rozminuvannia-terytorii-tse-nulovyi-etap-ekonomichnoho-vidnovlennia-krainy-iuliia-svyrydenko-na-vidkrytti-demine-ukraine-forum.

[4] Міністерство економіки України. ЩОНАЙМЕНШЕ $2 МЛРД ПРЯМИХ ЗБИТКІВ ЗАВДАНО УКРАЇНІ ЧЕРЕЗ ПІДРИВ КАХОВСЬКОЇ ГЕС. 30.06.2023. https://www.me.gov.ua/News/Detail?lang=uk-UA&id=80cfdfcb-8ffb-453c-897d-cf28f575c646&title=ZbitkCherezPidrivKakhovskoiGes.

[5] Update 215 – IAEA Director General Statement on Situation in Ukraine https://www.iaea.org/newscenter/pressreleases/update-215-iaea-director-general-statement-on-situation-in-ukraine.

[6] ПУНКТ НЕЗЛАМНОСТІ. https://nezlamnist.gov.ua/.

[7] ICC. Situation in Ukraine: ICC judges issue arrest warrants against Sergei Ivanovich Kobylash and Viktor Nikolayevich Sokolov. 5.03.2024 https://www.icc-cpi.int/news/situation-ukraine-icc-judges-issue-arrest-warrants-against-sergei-ivanovich-kobylash-and?fbclid=IwAR0GibZTIvAXsURbaU8aPYDwpFSK19dFhJCFR6l_zOqQ4CO2e0P7CkLyOm4.

Phoca PDF